

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№11

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 56 sahifa.
2025-yil, noyabr*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

BANK AKTIVLARI VA PASSIVLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	34
Safarov Sanjar Ravshan o'g'li	
O'ZBEKISTONNING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI.....	38
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi	
HUDUDIIY XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA MENEJMENT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYA MODELII	43
Maxmudova Nozimaxon Baxriddinxonovna	
DAVLATNING BUDJET SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	50
A.A. Ismailov	

DAVLATNING BUDJET SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

A.A. Ismailov

i.f.d., dotsent

Annotatsiya. Har qanday davlat moliya siyosatining asosini davlat budjeti tashkil qiladi. Shu sababli, davlat moliya siyosatining samaradorligini ta'minlash bevosita budjet siyosatining takomillashganlik darajasiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, xususan, fiskal barqarorlikni ta'minlash, budjet intizomini mustahkamlash va mahalliy budjetlar mustaqilligini kengaytirish jarayonlari davlat budjet siyosatini takomillashtirishning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Tadqiqotda budjet siyosatining nazariy asoslari, uning iqtisodiyotni tartibga solishdagi roli hamda soliqlar, davlat qarzi, defitsit darajasi va xarajatlar samaradorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilingan.

Shuningdek, maqolada budjet jarayonining ochiqqligini ta'minlash, budjet daromadlari bazasini kengaytirish, davlat qarzini boshqarishning uzoq muddatli strategiyalarini ishlab chiqish hamda innovatsion moliyaviy instrumentlardan (masalan, "yashil obligatsiyalar", davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari) foydalanishning istiqbollari ilmiy asosda yoritilgan. Muallif tomonidan davlat moliyasini boshqarishning zamonaviy tamoyillari, xususan, "natijaga yo'naltirilgan budjet" va "raqamli budjet" konsepsiyalarini joriy etish orqali fiskal siyosatning shaffofligini va samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: davlat, davlat budjeti, budjet siyosati, fiskal barqarorlik, daromad, xarajat, defitsit, soliqlar, qimmatli qog'ozlar, davlat qarzi, moliya siyosati, ochiqlik, natijaga yo'naltirilgan budjet, raqamli boshqaruv.

Abstract. The state budget constitutes the foundation of any country's financial policy. Therefore, ensuring the effectiveness of fiscal management directly depends on the degree of advancement and modernization of budgetary policy. In recent years, the Republic of Uzbekistan has implemented large-scale economic reforms aimed at maintaining fiscal stability, strengthening budget discipline, and expanding the independence of local budgets — all of which have increased the relevance of improving budget policy. This study analyzes the theoretical foundations of budget policy, its role in economic regulation, and the interrelationship among taxation, public debt, budget deficit, and expenditure efficiency.

The article also explores measures to enhance the transparency of the budget process, broaden the revenue base, develop long-term public debt management strategies, and introduce innovative financial instruments such as "green bonds" and public-private partnership mechanisms. The author proposes the adoption of modern principles of public financial management — including "results-oriented budgeting" and "digital budgeting" — as key tools to enhance transparency and the overall efficiency of fiscal policy.

Key words: state, state budget, budget policy, fiscal stability, revenue, expenditure, deficit, taxation, securities, public debt, financial policy, transparency, results-based budgeting, digital governance.

Аннотация. Бюджет государства является основой всей финансовой политики любой страны. Следовательно, эффективность финансовой политики государства напрямую зависит от уровня совершенства бюджетной политики. В последние годы в Республике Узбекистан реализуются масштабные экономические реформы, направленные на обеспечение фискальной стабильности, укрепление бюджетной дисциплины и расширение самостоятельности местных бюджетов, что делает совершенствование бюджетной политики особенно актуальным. В исследовании анализируются теоретические основы бюджетной политики, её роль в регулировании экономики, а также взаимосвязь между налогами, государственным долгом, уровнем дефицита и эффективностью расходов.

В статье также рассматриваются вопросы обеспечения прозрачности бюджетного процесса, расширения базы доходов бюджета, разработки долгосрочных стратегий управления государственным долгом и перспективы использования инновационных финансовых инструментов (например, «зелёных облигаций» и механизмов государственно-частного партнёрства). Автор выдвигает предложения, направленные на повышение прозрачности и эффективности фискальной политики посредством внедрения современных принципов управления государственными финансами, таких как концепции «бюджет, ориентированный на результат» и «цифровой бюджет».

Ключевые слова: государство, государственный бюджет, бюджетная политика, фискальная устойчивость, доходы, расходы, дефицит, налоги, ценные бумаги, государственный долг, финансовая политика, прозрачность, бюджет, ориентированный на результат, цифровое управление.

KIRISH

Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida davlat moliyasini boshqarishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida budget barqarorligini ta'minlash, budget defitsitini nazorat ostida ushlab turish hamda davlat qarzi xavfsizligini saqlash masalalari alohida e'tiborga olingan. Strategiyada davlat budjeti defitsitining nominal yalpi ichki mahsulotga (YalM) nisbatan 3 foizdan oshmaydigan darajasini ta'minlash, shuningdek, muvozanatlashgan va fiskal jihatdan mas'uliyatli budget siyosatini yuritish makroiqtisodiy o'sish sur'atlarining barqarorligini ta'minlashning zaruriy shartlaridan biri sifatida e'tirof etilgan [1]. Ushbu vazifa nafaqat iqtisodiy intizomni kuchaytirish, balki davlat moliyasining uzoq muddatli barqarorligini mustahkamlashni ham ko'zda tutadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda budget tizimini isloh qilish, fiskal intizomni oshirish, davlat xarajatlari samaradorligini baholash va davlat qarzini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish borasida qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, budget jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etish, ochiqlik va shaffoflik tamoyillarini mustahkamlash, "fuqarolik budjeti" institutini rivojlantirish, natijaga yo'naltirilgan budget tizimini shakllantirish bo'yicha bosqichma-bosqich islohotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, hududiy budgetlarning mustaqilligi, ularning daromad bazasini kengaytirish va resurslarni oqilona taqsimlash masalalari hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ayni vaqtda, respublikamizda muvozanatlashgan budget siyosatini yuritish masalasi o'zining to'liq yechimini topgan emas. Budget defitsiti, davlat qarzining o'sishi, soliqlarning yig'im darajasi va xarajatlar tarkibining samaradorligi kabi omillar davlat budjeti barqarorligiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlardir. Bundan tashqari, jahon moliya bozorlaridagi beqarorlik, inflyatsion bosimlar, global iqtisodiy inqirozlar va pandemiya oqibatlari milliy budget siyosatiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Shu sababli, davlatning budget siyosatini takomillashtirish, fiskal boshqaruvni raqamlashtirish, shuningdek, resurslardan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va mexanizmlarni ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot aynan shu masalalarni yoritishga, ya'ni O'zbekiston sharoitida davlat budget siyosatini takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etishning nazariy hamda amaliy asoslarini ishlab chiqishga qaratilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

M. Sajina ta'kidlaganidek, davlat budget siyosatiga iqtisodiy yondashuvning mohiyati shundan iboratki, budget defitsiti muammosini uzoq muddatli davr mobaynida hal etish uchun, avvalo, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash masalasini tubdan hal qilish zarur [2]. Olimning fikricha, davlat budjeti defitsiti — bu faqat moliyaviy nomutanosiblik belgisi emas, balki iqtisodiyotning tarkibiy va institutsional zaif tomonlarini ham aks ettiruvchi muhim indikator hisoblanadi. Shu bois, defitsitni qisqartirish bo'yicha chora-tadbirlar faqat fiskal siyosat doirasida emas, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, eksport salohiyatini kengaytirish va soliq bazasini barqarorlashtirish yo'nalishida ham olib borilishi kerak.

Ye. Nikonova o'z tadqiqotida ta'kidlaganidek, zamonaviy budget siyosati, xususan budgetlararo munosabatlarni takomillashtirish davlat iqtisodiyotiga ichki investitsiyalar oqimini kuchaytiradi, iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlaydi va milliy raqobatbardoshlikni oshirish uchun zarur muhit yaratadi [3]. Uning fikricha, bunday siyosatning o'ziga xos xususiyati — iqtisodiy va moliyaviy moslashuvchanlikni ta'minlovchi universallikda namoyon bo'ladi. Bu esa davlatning iqtisodiy siyosatini global bozor sharoitlariga tez moslashtirish imkonini beradi.

T. Vershilo o'z izlanishlarida budget mablag'laridan samarali foydalanishning ikki asosiy yo'lini ajratib ko'rsatadi: birinchisi, eng kam miqdordagi mablag'lar bilan maqsadga erishish; ikkinchisi esa, mavjud budget mablag'laridan eng yuqori natijani olishga erishishdir. Bu jarayonda davlat budjeti defitsiti va kassaviy uzilishlar darajasi muhim rol o'ynaydi [4].

Ilmiy manbalarda keltirilganidek, davlat budjeti defitsiti va kassaviy uzilish tushunchalari bir-biridan farq qiladi. Davlat budjeti defitsiti — bu davlat budjeti jami daromadlarining jami xarajatlarni to'liq qoplashga yetmay qolgan qismi bo'lsa, kassaviy uzilish — bu soliqlarning budgetga kelib tushish vaqti bilan xarajatlarni moliyalashtirish vaqti o'rtasida vaqtinchalik nomuvofiqlik yuzaga kelgan holatdir. Shu sababli, defitsitni kamaytirish va kassaviy muvozanatni ta'minlash fiskal siyosatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

S. I. Chepurovning fikricha, davlat xaridlari tizimida budget mablag'laridan samarali foydalanish tamoyili faqat xaridlarni me'yorlash va iqtisodiy asoslashning uyg'unlashuvi orqali amalga oshiriladi [5]. Bu yondashuv davlat xarajatlari tizimida ortiqcha sarf-xarajatlarning oldini olishga va shaffoflikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

J. M. Korres va A. Kokkinou tomonidan ilgari surilgan ilmiy yondashuvga ko'ra, budget mablag'laridan foydalanish samaradorligi kutilgan va erishilgan natijalar indeksini taqqoslash orqali baholanadi. Bu baholash mexanizmi davlat siyosatining amaliy natijalarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega [6].

Yu. A. Kroxina esa budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini baholash bo'yicha qonunchilikdagi noaniqliklarni ko'rsatadi. Uning fikricha, qonun chiqaruvchi organlar samaradorlik tamoyilini aniqlashga harakat qilgan bo'lsalar-da, amaliyotda bu konsepsiyani to'liq joriy etish bo'yicha metodologik yondashuvlar yetarli emas [7]. Shu bois, budget mablag'lari samaradorligini baholashda iqtisodiy, institutsional va ijtimoiy omillar kompleks tarzda hisobga olinishi lozim.

H. Hakimovning fikriga ko'ra, budget qoidalarini moliyaviy barqarorlikni saqlash uchun zarur bo'lgan qonuniy cheklavlarni o'rnatadi. Unga ko'ra, budget qoidalarini iqtisodiyotda resurslardan oqilona foydalanishni, ularning sarfini rejalashtirilgan ko'rsatkichlarga tenglashtirishni ta'minlaydi [8]. Ayniqsa, xomashyo eksportiga tayanadigan mamlakatlarda bunday qoidalar iqtisodiy beqarorlik xavfini kamaytirish va fiskal barqarorlikni mustahkamlashda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Olimning fikricha, agar davlat budgeti surunkali defitsit holatida bo'lsa, budget qoidalarini joriy etish va qat'iy moliyaviy intizomni yo'lga qo'yish muvozanatni tiklash uchun zarur shartdir.

M. Xaydarov esa xarajat vakolatlari va majburiyatlarini daromad manbalari bilan muvofiqlashtirish masalasida tizimli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi [9]. U quyidagi muammolarni ajratib ko'rsatadi:

1. markaziy hokimiyat tomonidan belgilangan davlat vazifalarining bajarilishi uchun moliyalashtirish manbalarining yetarli darajada aniqlanmaganligi;

2. yuqori budgetlardan quyi darajadagi budgetlarga ajratiladigan subvensiyalar mexanizmining samarasizligi;

3. ijtimoiy soha xarajatlarning markazlashgan va mahalliy budgetlar o'rtasida noaniq taqsimlanishi.

Olimning ta'kidlashicha, ushbu muammolar amalda mablag'lardan samarasiz foydalanish, takroriy moliyalashtirish va mas'uliyatning tarqoqligiga olib keladi. Shu bois, xarajat majburiyatlarini aniq chegaralash, ularni bajarish uchun moliyaviy manbalarni mustahkamlash hamda budgetlararo moliyaviy intizomni kuchaytirish O'zbekiston uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, tahlil etilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, davlat budget siyosatini takomillashtirish masalasi nafaqat fiskal barqarorlik, balki iqtisodiy samaradorlik, investitsion faollik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois, ilmiy manbalarda ilgari surilgan yondashuvlar O'zbekistonning hozirgi moliyaviy islohotlar jarayonida amaliy ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu ilmiy tadqiqotda O'zbekiston Respublikasining davlat budget siyosatini takomillashtirishga doir nazariy, huquqiy va amaliy jihatlar kompleks tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya, shuningdek, statistik-iqtisodiy hamda empirik tahlil usullari tashkil etdi.

Tizimli yondashuv asosida davlat budget siyosati mamlakatning makroiqtisodiy siyosati tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida o'rganildi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida O'zbekiston Respublikasining budget siyosati amaliyoti xorijiy davlatlar tajribasi bilan solishtirildi. Bu esa mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish hamda takomillashtirish yo'nalishlarini belgilash imkonini berdi.

Statistik usul orqali 2020–2024-yillar davrida davlat budgetining daromadlari, xarajatlari, defitsit hajmi hamda soliqlar ulushining o'zgarish dinamikasi chuqur tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqot davomida "O'zbekiston – 2030" strategiyasi, "2025-yil uchun Davlat budgeti to'g'risida"gi qonun, hamda xalqaro moliya tashkilotlari — Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF), Jahon banki va Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ning fiskal siyosatga oid tavsiyalari tahliliy manba sifatida qo'llanildi.

Metodologiya doirasida ilmiy xulosalar mantiqiy tahlil, modellashtirish va ekspert baholash usullari asosida ishlab chiqildi hamda budget siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar shakllantirildi. Ushbu yondashuv tadqiqotning nazariy asoslarini amaliy natijalar bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, davlat moliya siyosatini samarali boshqarish bo'yicha kompleks ilmiy qarashlarni ishlab chiqish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 24-dekabrdagi O'RQ-1011-sonli "2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budgeti to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi budget tizimi budgetlarining olti oylik ijrosi yakunlari bo'yicha daromadlar prognozi bajarilmagan hamda joriy moliya yilining oxirigacha ularning to'liq tushishi uchun yetarli asoslar mavjud bo'lmagan hollarda quyidagi tartibda choralar ko'riladi:

— respublika budgeti umumiy xarajatlarning 3 foizidan ortiq miqdordagi qismini qisqartirish — Vazirlar Mahkamasining taklifiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari tomonidan amalga oshiriladi; — respublika budgeti umumiy xarajatlarning 3 foizigacha bo'lgan qismini qisqartirish — O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining taklifiga asosan Vazirlar Mahkamasining qarori bilan belgilanadi.

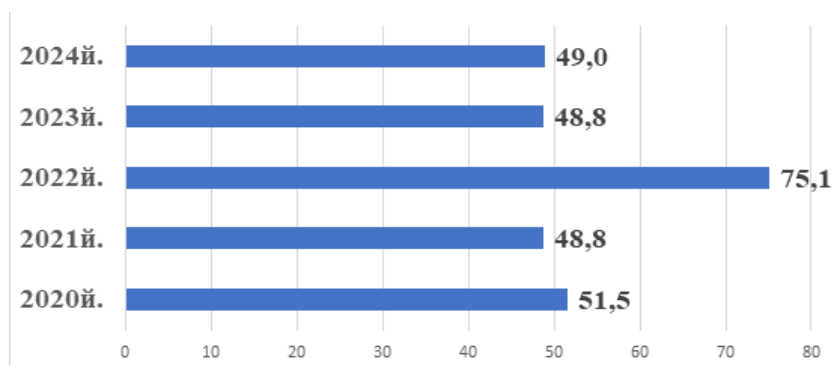

Shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri, shuningdek tuman va shaharlar budjetlari xarajatlarini qisqartirish to'g'risidagi qarorlar tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar kengashlari tomonidan qabul qilinadi [10].

1-jadval. O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining daromadlari va xarajatlari, mlrd. so'm

Ko'rsatkichlar	2020 y.	2021 y.	2022 y.	2023 y.	2024 y.
Daromadlar	132 938	164 799	201 863	231 721	274 423
Xarajatlar	144 121	188 257	236 692	281 097	310 926

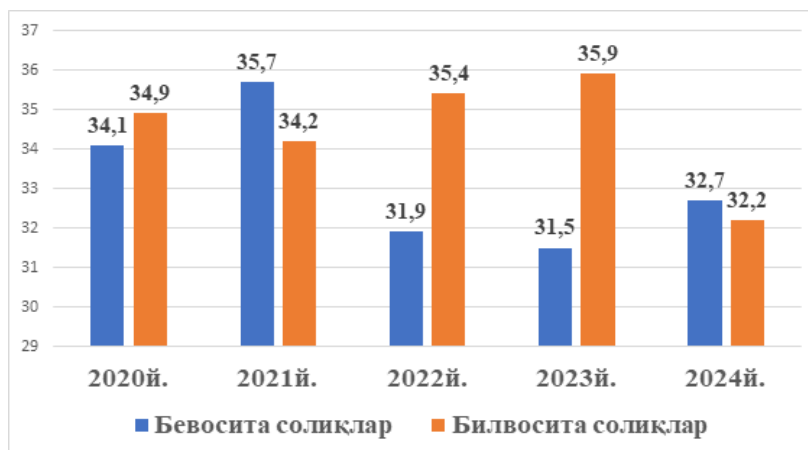
1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2024-yillar davomida O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining daromadlari va xarajatlari hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Shu bilan birga, mazkur yillarda budjet defitsit bilan ijro etilgan, ya'ni xarajatlar hajmi daromadlardan yuqori bo'lgan. Bu holat fiskal muvozanatni ta'minlashda hali ham muhim tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, budjet xarajatlarning asosiy qismini ijtimoiy yo'nalishdagi sarf-xarajatlar tashkil etadi. Bunda ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot va infratuzilma sohalariga yo'naltirilgan mablag'lar hajmi yildan yilga oshib bormoqda.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti xarajatlarning umumiy hajmida ijtimoiy xarajatlarning ulushi, foizda

1-rasm ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2020–2024-yillarda ijtimoiy xarajatlarning ulushi davlat budjeti xarajatlari tarkibida sezilarli darajada yuqori bo'lib qolgan. Bu esa mamlakatda inson kapitalini rivojlantirish, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish hamda ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga ustuvor ahamiyat berilayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ijtimoiy xarajatlarning yuqori ulushi iqtisodiy samaradorlik nuqtayi nazaridan doimiy tahlil va nazoratni talab qiladi.

E'tirof etish joizki, O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlarining asosiy qismini soliqlar tashkil etadi. Soliqlarning umumiy daromadlar tarkibidagi salmog'i yuqori bo'lib, bu fiskal siyosatning daromad tomonida soliq tushumlariga kuchli tayanishini ko'rsatadi.

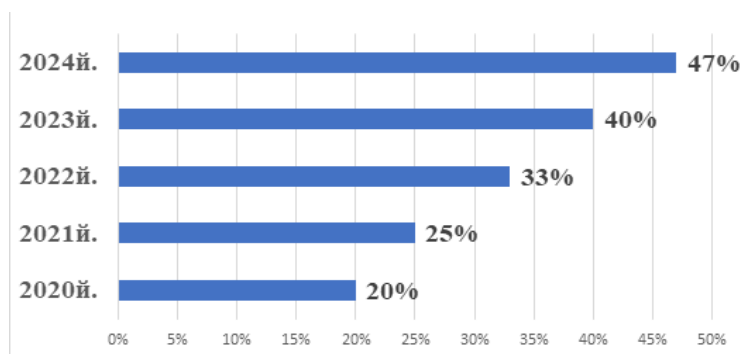

2-rasm. O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlarining umumiy hajmida soliqlarning ulushi, foizda

2-rasm ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2024-yillarda soliqlarning umumiy daromadlar tarkibidagi ulushi nisbatan yuqori bo'lib, 2024-yil yakuniga kelib bu ko'rsatkich 64,9 foizni tashkil etgan. Shuningdek, 2021–2023-yillarda bilvosita soliqlar ulushi oshish tendensiyasiga ega bo'lgan bo'lsa-da, 2024-yilda ushbu ko'rsatkich 2023-yilga nisbatan sezilarli pasaygan. Bu holat iqtisodiyotda soliq bazasining tarkibiy o'zgarishlari, bilvosita soliqlarning qisqarishi va imtiyozlar tizimi ta'sirida yuzaga kelgan. Umuman olganda, soliq tushumlarining yuqori salmog'i fiskal siyosatni barqarorlashtirishda muhim omil bo'lsa-da, soliqqa tortish bazasining diversifikatsiyasi va noinflyatsion daromad manbalarini kengaytirish masalalari dolzarbligicha qolmoqda.

Davlat budjeti siyosati bilan bog'liq yana bir dolzarb muammo — budjet defitsitining yirik miqdorda saqlanib qolayotganidir. Shu bilan birga, davlat tashqi qarzining muayyan qismi budjet xarajatlarini moliyalashtirishga yo'naltirilmoqda. Bu holat makroiqtisodiy barqarorlik uchun xavf tug'diradi, chunki tashqi moliyaviy resurslarga haddan tashqari tayanish milliy valyuta barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

3-rasm. O'zbekiston Respublikasida davlat tashqi qarzining Davlat budjeti xarajatlarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan qismi ulushi, foizda

3-rasm ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida davlat tashqi qarzining budjet xarajatlarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan qismi 2020–2024-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. 2024-yil yakuniga kelib ushbu ko'rsatkich 47 foizga yetgan. Bu shuni anglatadiki, davlat budjeti xarajatlarining deyarli yarmi tashqi qarz mablag'lari hisobidan qoplanmoqda.

Bunday holat uzoq muddatli istiqbolda davlat qarzi barqarorligi va inflyatsion bosimning ortish xavfini yuzaga keltiradi. Chunki tashqi qarz hisobidan moliyalashtirilgan xarajatlar ichki pul massasining ortishiga, shu bilan birga, iste'mol narxlarining oshishiga olib keladi. Shuningdek, tashqi qarzning katta qismi infratuzilma va ijtimoiy loyihalarga yo'naltirilgan bo'lsa-da, ularning iqtisodiy rentabelligi past bo'lishi qarzning xizmat ko'rsatish yukini oshiradi.

2020–2024-yillarda O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining asosiy tendensiyasi — daromad va xarajatlarning mutanosib o'sishi bilan birga barqaror defitsitning saqlanib qolishidir. Budjet siyosatini takomillashtirish uchun soliq bazasini kengaytirish, xarajatlarning natijadorligini oshirish, tashqi qarzga qaramlikni kamaytirish hamda budjet jarayonini raqamlashtirish orqali shaffoflikni kuchaytirish muhim strategik yo'nalishlar sifatida e'tirof etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat budjet siyosatini takomillashtirish masalasi mamlakatning makroiqtisodiy barqarorligi, moliyaviy mustahkamligi va ijtimoiy rivojlanish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi strategik omil hisoblanadi. Tahlillar asosida quyidagi ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, davlat budjet siyosatiga iqtisodiy yondashuvning mohiyati shundan iboratki, budjet defitsiti muammosini qisqa muddatli chora-tadbirlar orqali emas, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuv asosida hal etish lozim. Bu jarayonda fiskal intizomni kuchaytirish, davlat xarajatlarini maqbullashtirish va soliqqa tortish bazasini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi kuzatilgan va kutilgan natijalar o'rtasidagi tafovutni baholash orqali aniqlanadi. Bunda indikatorlar tizimi sifatida natijaviylik indeksi, iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichi va ijtimoiy ta'sir darajasi ishlatiladi. Ushbu yondashuv budjet mablag'larining haqiqiy foydalilik darajasini aniqlash va xarajatlarning maqsadlilik tamoyiliga muvofiqligini baholash imkonini beradi.

Uchinchidan, 2020–2024-yillar oralig'ida O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetining daromatlari va xarajatlari hajmi o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan bo'lsa-da, ushbu davrda budjet defitsiti saqlanib qolgan. Ya'ni, xarajatlari hajmi daromadlardan yuqori bo'lgan, bu esa fiskal muvozanatning to'liq ta'minlanmaganligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, budjet xarajatlarining tarkibida ijtimoiy xarajatlar ulushi yuqori darajada saqlanib qolgan bo'lib, bu ijtimoiy siyosatning ustuvorligini aks ettiradi.

To'rtinchidan, tahlillar shuni ko'rsatadiki, davlat budjeti daromadlarining asosiy manbai sifatida soliqlar ustun mavqega ega. Bu esa soliqqa tortish tizimini diversifikatsiya qilish, soliq imtiyozlarini optimallashtirish va soliqlarning yig'im darajasini oshirish zaruriyatini taqozo etadi.

Beshinchidan, davlat budjeti doimiy ravishda yirik defitsit bilan bajarilayotgani, tashqi qarzning muayyan qismi budjet xarajatlarini moliyalashtirishga yo'naltirilayotgani, shuningdek, ijtimoiy xarajatlarning normativ asosda rejalashtirilmayotgani fiskal siyosatning dolzarb muammolaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu asosda, davlat budjet siyosatini takomillashtirish uchun quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ilgari suriladi:

1. Pul-kredit siyosati bilan fiskal siyosat o'rtasida muvozanatni ta'minlash. Tijorat banklari kreditlari bo'yicha foiz stavkalarining past va barqaror darajasini saqlash orqali xususiy sektorning investitsion faolligini oshirish lozim. Bu esa davlat budjeti xarajatlarining bir qismini xususiy kapital hisobidan moliyalashtirish imkonini yaratadi. Kredit resurslarining arzonlashuvi iqtisodiyotda ishlab chiqarish hajmining kengayishiga, soliq tushumlarining ortishiga va, natijada, budjet defitsitining qisqarishiga xizmat qiladi.

2. Davlat qimmatli qog'ozlari bozorini rivojlantirish. Hukumat obligatsiyalari va boshqa moliyaviy instrumentlarning investitsion jozibadorligini oshirish orqali ularning emissiya hajmini kengaytirish zarur. Bu chora davlat tashqi qarziga qaramlikni kamaytirib, ichki moliyaviy resurslarni safarbar etish imkonini beradi. Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi fiskal mustaqillikni mustahkamlashga yordam beradi.

3. Natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirishni takomillashtirish. Davlat budjetini uzoq muddatli strategik maqsadlar bilan uyg'unlashtirish, budjet xarajatlarini rejalashtirishda muddatlilik va samaradorlik mezonlarini joriy etish zarur. Natijaviy budjetlashtirish tizimi har bir xarajat yo'nalishining aniq natija ko'rsatkichlari bilan bog'lanishini ta'minlaydi. Masalan, sog'liqni saqlash tizimida – davolangan bemorlar soni, ta'lim sohasida – oliy o'quv yurtlariga kirgan bitiruvchilar ulushi kabi ko'rsatkichlar budjet samaradorligini ifodalaydi.

4. Budjet jarayonida shaffoflik va hisobdorlikni kuchaytirish. "Raqamli budjet" tizimini keng joriy etish orqali xarajatlar ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, budjet ma'lumotlarining ochiqqligini ta'minlash lozim. Bu esa korrupsiya xavfini kamaytiradi va fiskal siyosatning ishonchlligini oshiradi.

Davlat budjet siyosatini takomillashtirish – bu faqat fiskal ko'rsatkichlarni yaxshilash emas, balki iqtisodiy o'sishning sifat jihatlarini mustahkamlash, ijtimoiy sohalarga investitsiyalarni ko'paytirish va davlat moliyasining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan kompleks jarayondir. Shu bois, O'zbekiston sharoitida budjet siyosatini modernizatsiya qilish ilmiy asoslangan yondashuvlar, zamonaviy boshqaruv texnologiyalari va xalqaro tajriba bilan uyg'unlashgan holda olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022, 28-yanvar). 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida [Farmon]. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2022-01-29, 06/22/60/0082-son; 2022-03-18, 06/22/89/0227-son; 2022-04-21, 06/22/113/0330-son.
2. Сажина, М. А. (2005). Бюджетная политика государства. Финансы и кредит, (27), 2–12.
3. Никонова, Е. Ю. (2008). Бюджетная политика государства – основа реорганизации межбюджетных отношений. Вестник Чувашского университета, (4), 23–29.
4. Вершило, Т. В. (2012). Принцип результативности и эффективности использования бюджетных средств: правовые проблемы реализации. Финансовое право, (12), 21–24.
5. Чепуров, С. И. (2020). Развитие принципа эффективности использования бюджетных средств. Молодой учёный, (32), 88–89. <https://moluch.ru/archive/322/73052/>
6. Korres, G. M., & Kokkinou, A. (2014). Public spending efficiency: A stochastic frontier approach on technical efficiency and regional growth. International Journal of Social Ecology and Sustainable Development. <https://doi.org/10.4018/IJSESD.2014100101>
7. Крохина, Ю. А. (2018). Эффективное расходование бюджетных средств: состояние и перспективы совершенствования правового регулирования. Экономика. Право. Общество, 1(13), 34–39.
8. Hakimov, H. A. (2018). Budjet qoidalari va ularning iqtisodiy samaradorligi [Budget rules and their economic efficiency]. In Qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirishda xalqaro standartlarni joriy etish: muammo va yechimlar (pp. 510). T.: Iqtisodiyot.
9. Xaydarov, M. (2014). Budjet kodeksini joriy etish sharoitida xarajatlar majburiyatlari reyestrini tuzish [Formation of the register of expenditure obligations under the conditions of the introduction of the Budget Code]. Iqtisod va moliya, (6), 2–9.
10. O'zbekiston Respublikasi. (2024, 24-dekabr). 2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida [Qonun O'RQ-1011-son]. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2024-12-25, 03/24/1011/1062-son.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>